

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Hellen Kolonizasyon Sürecinde Ekonomik Boyut: Sinope Örneği

Economic Dimension in the Hellenic Colonization Process: The Case of Sinope

Meltem TEMİZKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

mltm92.tmkzn@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8980-0642

Öz: Pontos Eukseinos (Karadeniz) bölgesinde Hellenler tarafından bir kolonizasyon süreci başlatılmıştır. Karadeniz coğrafyasında kurulan koloni kentler üzerinden gerçekleştirilen ticaret ise bölgenin ekonomik olarak güçlenmesini sağlamıştır. Bu kolonizasyon sürecinde Sinope (günümüzdeki Sinop) kentinin önemli bir yeri olmuştur. Nitekim kentin elverişli yapısı kolonileştirmeyi kolaylaştıran etkenlerden birini oluşturmuştur. Sinope kentinin coğrafi konumundan kaynaklanan verimliliği kuruluş gerekçelerinden biri olarak görülmüştür. Bu verimlilik ve bölge üzerinden yapılan ticaretin genişlemesi sonucunda ise kent ekonomik olarak güç elde etmiş ve kendi kolonilerini kurmaya başlamıştır. Koloni kentlerin kurulmasıyla şekillenen idari yapıda ticari ürünlerin üretiminin yanı sıra bu ürünlerin diğer bölgelere ulaşımının hız kazanması hedeflenmiştir. Sinope kentinin en önemli kolonileri ise Doğu Karadeniz'de yer alan Kotyora (günümüzdeki Ordu), Kerasos (günümüzdeki Giresun) ve Trapezous (günümüzdeki Trabzon) olarak bilinmektedir. Bu çalışmada, Sinope kentinin kolonileştirilmesiyle birlikte kentin kendi kolonilerinde yürütülen ticari faaliyetler Antik ve modern literatür incelenerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pontos Eukseinos (Karadeniz), Koloni, Sinope, Kotyora, Trapezous.

Abstract: A colonization cycle was started by the Greeks in the Pontos Eukseinos (Black Sea) Region. The trade carried out through the colonial cities established in the Black Sea geography enabled the region to strengthen economically. The city of Sinope (modern Sinop) had an important place in this colonization process. As a matter of fact, the convenient location of the city was one of the factors that facilitated colonization. The efficiency of the city of Sinope, resulting from its geographical location, was seen as one of the reasons for its establishment. As a result of this productivity and the expansion of trade through the region, the city became economically stronger and began to establish its own colonies. In the administrative structure shaped by the establishment of colonial cities, it was aimed to produce commercial products as well as to quickly deliver these products to other regions. The most important colonies of the city of Sinope are known as Kotyora (modern Ordu), Kerasos (modern Giresun) and Trapezous (modern Trabzon) located in the Eastern Black Sea Region. In this study, following the colonization of the city of Sinope, the commercial activities carried out in the city's own colonies were discussed using ancient and modern literature.

Keywords: Pontos Eukseinos (Black Sea), Colony, Sinope, Kotyora, Kerasos, Trapezous.

Geliş Tarihi:08.03.2024

Kabul Tarihi:31.07.2024

Yayın Tarihi:31.08.2024

Atıf: Temizkan, M. (2024). Hellen kolonizasyon sürecinde ekonomik boyut: Sinope örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 993-1004. Doi: 10.33437/ksusbd.1449195

GİRİŞ

Kolonizasyon süreci bir topluluğun ticari ya da tarımsal faaliyetlerde bulunmak amacıyla kendi sınırları dışındaki verimli topraklarda egemenlik kurmasıyla şekillenmiştir (Ferro, 1997: 1; Tekin, 2019: 72). Hellen kolonizasyonunun tarihi tartışmalı olsa da¹, Hellenlerin Mare Internum (Akdeniz) ve Pontos Eukseinos (Karadeniz) bölgelerinde kolonizasyon faaliyetlerinde buldukları süreç, MÖ 750-550 yılları olarak kabul edilmektedir (Memiş, 2019: 253). Hellenler Akdeniz’de etkin bir ticaret ağının şekillenmesini sağladıktan sonra Hellespontos (Çanakale Boğazı) ve Propontis’e (Marmara Denizi) doğru ilerleyerek kolonileştirme faaliyetlerinde bulunmuşlardır (White, 1961: 448; Mansel, 1971: 155; Memiş-Bülbül, 2019: 185; Tsetskhladze, 2006; Arslan, 2007: 6-7; İplikçioğlu, 2015: 24; Petropoulos, 2019: 193). Koloni faaliyetleri Miletos, Megara (Megara/Yunanistan), Samos (Sisam Adası), Ephesos (Efes/İzmir) ve Khios (Sakız Adası) gibi Hellen kentleri tarafından gerçekleştirilmiştir.² Bu kentler Pontos Eukseinos (Karadeniz) kıyılarındaki yerleşimlerin zenginliklerinden yararlanmak amacıyla koloniler kurarak bölgedeki ticari faaliyetlerin hızlanmasını sağlamışlardır. Koloni olarak kurulan ve aktif faaliyet gösteren kentler ise bir ticaret ağının içerisinde bulunarak ekonominin canlanmasında rol oynamışlardır (Leaf, 1916: 2-3; Boardman, 1962/1963: 34; Doğanç, 2018: 675).

Hellen kolonizasyonu sürecinde Karadeniz’de oluşturulan ticaret ağının genişlemesi ve hız kazanması sonucunda Karadeniz kolonistler tarafından “*Pontos Eukseinos/Konuk Sever Deniz*” olarak anılmıştır.³ Eskiçağ’da “*Pontos Eukseinos*” olarak bilinen Karadeniz, (Plinius, *Naturalis Historia*, IV. XII. 74-77) Propontis’ten (Marmara Denizi) Aigaion Pelagos’a (Ege Denizi) ve buradan da Mare Internum’a (Akdeniz) bağlanan bir iç deniz olarak tanımlanmaktadır. Pontos Eukseinos’u (Karadeniz) Propontis’e (Marmara Denizi) Bosporos Thrakios (İstanbul Boğazı) bağlamaktadır.

Karadeniz, doğuda Kolkhis (Gürcistan) ve Kafkaslar, batıda Thrakia, kuzeyde Krimea (Kırım) ve Maiotis (Azak Denizi), güneyde ise Bithynia, Paphlagonia ve Pontos ile çevrelenen bir bölgedir (Doğanç, 2018: 673-674; Sevin, 2019: 4). Bölgenin önemli liman kentlerinden biri olan Sinope (günümüzdeki Sinop) ise Kuzey Anadolu’da yer alan ve sahip olduğu jeostratejik konumu sayesinde verimli alanlara sahip bir kenttir (Grote, 1882: 555; Koçak, 2003: 697).

Ionia bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Miletos, Propontis (Marmara) ve Pontos Eukseinos (Karadeniz) bölgelerinde koloniler kurarak faal bir ticaret ağının yürütülmesinde öncü olmuştur (Mansel, 1971: 158; Memiş, 2019: 255; Memiş-Bülbül, 2019: 186). Böylelikle Karadeniz ve çevresinde gelişen kolonizasyon MÖ 7. yüzyılda Miletos önderliğinde başlamıştır. Miletoslular Karadeniz bölgesinin neredeyse tamamında koloniler kurarak bölgedeki etkin ticaret ağını yönetmişlerdir (Cook, 1959/1960: 34; White, 1961: 448-449; Boardman, 1962/1963: 34; Greaves, 2002: 104; Doğanç, 2018: 676; Tekin, 2019: 74). Bu kolonizasyon sürecinde Karadeniz bölgesinin verimli topraklarına ulaşım amaçlanmıştır. Ancak bu topraklarda rahat ticaret yapabilmek iyi ve korunaklı limanlara sahip olmayı gerektirmiştir. Bu durum tarım faaliyetlerinin yanı sıra balıkçılık faaliyetlerinin rahatlıkla yürütülebilmesi ve elde edilen ürünlerin güvenli bir şekilde ticaretinin sağlanmak istenmesinden kaynaklanmıştır (White, 1961: 448-449; Greaves, 2002: 107-108). Bu bağlamda Hellenlerin Karadeniz ve çevresindeki koloni bölgeleri Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğli/Zonguldak)⁴, Amisos (Samsun)⁵, Sinope (Sinop), Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun) ve Trapezous (Trabzon) gibi yerleşim yerlerinden oluşmuştur. Öyle ki Antik Dönem yazarlarından Strabon, Miletosluların Karadeniz ve çevresindeki kolonilerinin yaygınlığı hakkında şöyle bir aktarımda bulunmaktadır:

¹ Tartışmalar hakkındaki detaylar için bkz. (Drews, 1976: 18-31).

² Thrakia Khersonessos (Gelibolu Yarımadası) MÖ 561-556 yılları arasında Atinalılar tarafından, MÖ 756 ve MÖ 679 yıllarında Kyzikos (Balıkesir) Miletoslular tarafından, MÖ 602 yılında Perinthos (Tekirdağ) Samos tarafından, MÖ 685/676 yılında ise Kalkhedon (Kadıköy/İstanbul) Megara tarafından kolonize edilmiştir (Tsetskhladze, 2006).

³ Karadeniz’in Hellenler tarafından “*Konuk Sevmez Deniz*” olarak nitelendirilmesinin ardından kolonizasyon süreciyle birlikte gelişen ticari faaliyetlerin hız kazanması sonucunda “*Konuk Sever Deniz*” olarak tanımlandığı ifade edilmektedir (Texier, 2002, *dpn.* 47; Doonan, 2004: 2; Arslan, 2006: 73-78; Arslan, 2007: 5; Tsetskhladze, 2006; Sevin, 2019: 3).

⁴ Hellen kentlerinden Megara ve Boiotia’nın MÖ 560 yıllarında kurmuş oldukları koloni olarak bilinmektedir (Tekin, 2007: 39).

⁵ Strabon, Yunan tarihçi Theopompos’a dayanarak Amisos’un ilk olarak Miletoslular tarafından, ardından Kappadokyalı bir lider ve sonrasında Athenokles ile Atinalılar tarafından kolonileştirildiğini söylemektedir. Strabon, *Geographika*, XII. 3.14. Amisos kentinin kuruluşu ve kolonizasyonu hakkında detaylar için bkz. (Atasoy, 1994: 73-76).

(...) Pontos Eukseinos'un her tarafı, keza Propontis ve diğer birçok bölge Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir (Strabon, *Geographika*, XIV.1).

Miletoslular Karadeniz Bölgesi'nin zenginliklerinden yararlanmak amacıyla koloni faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu yerleşim bölgelerinde Miletoslular tarafından tarımsal faaliyet, madencilik ve balıkçılık gibi ürünlerin ticareti yapılmıştır (Graham, 1964: 109; Hind, 1983/1984: 95; Tsetschladze, 2002: 81; Greaves, 2002: 104-107; Arslan, 2007: 6-9).

Miletosluların Karadeniz ve çevresinde koloni olarak kurdukları doğal limana sahip tek yerleşim yeri ise Sinope kenti olarak bilinmektedir. Sinope'deki doğal limanın güvenli oluşu ticaret gemilerinin bu limanı tercih etmesindeki faktörlerden biriydi (Arrianus, *Periplus*, XIII, s. 113; Grote, 1882: 555; Robinson, 2009: 126; Doğanç, 2018: 674-675). Ancak Sinope, Hellen kolonizasyonu sırasında hem jeostratejik öneminden hem de doğal zenginliklerinden dolayı da dikkat çekmekteydi. Zira kentin Anadolu topraklarının kuzey kesiminin en uç sınırında bulunması⁶ ve Anadolu'nun iç bölgeleriyle olan bağlantısı kolonileştirme nedenlerinin başında gelmekteydi. Kent, jeostratejik özelliklerinden kaynaklanan zenginliği sayesinde zamanla Akdeniz ticaretinde bile önemli bir yer edinmiştir (Koçak, 2003: 703). Böylelikle kolonizasyon sürecinde Sinope (Sinop) kenti Karadeniz Bölgesi'nde kurulan ticaret ağının merkezi hâline gelmiştir (Bonner, 1925: 360; Doonan, 2004: 8). Bu noktada kentin kuruluş sürecinde rol oynayan jeostratejik ve ticari konumu ile bunun sonucunda kurmuş olduğu kolonilere yakından bakmak konunun daha anlaşılır olması açısından faydalı olacaktır.

SİNOPE KENTİNİN KURULUŞUNDA EKONOMİK ETKENLER

Karadeniz'in güney kıyısında yer alan Sinope (Gates, 2021: 402) Hellen kolonizasyonu sürecinde Paphlagonia⁷ kıyısındaki en önemli yerleşim merkezlerinden biriydi (Johnston, 1913: 248; Burstein, 2006: 140). Sinope kentinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar Miletoslu kolonistlerin, MÖ 7. yüzyılın sonlarında bölgede koloni kurmuş olduklarını göstermiştir⁸ (Akurgal, 1956: 48; Doonan, 2004: 1;74; Tsetschladze, 2006; Petropoulos, 2019: 200). Antik dönem yazarlarından Ksenophon'un da (*Anab.* 6. 1. 15) Miletoslular tarafından kurulduğunu teyit ettiği bu kent yarımada üzerinde yer aldığı konumuyla iyi ve korunaklı limanlara sahiptir (Res. 1). Bu durum, bölgede koloni/kent kurulmasını kolaylaştıran etmenlerin başında gelmektedir. Kentteki limanın konumu aynı zamanda Karadeniz'de yürütülen ticari faaliyetlerin hız kazanmasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle Karadeniz'in güney kıyısından diğer Hellen kentlerine ulaşım kolaylaşmış ve bu durum Sinope kentinin coğrafi konumunun bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Burstein, 2006: 140; Robinson, 2009: 131; Gates, 2021: 402-404). Kentin coğrafyasının sahip olduğu zenginlikler Strabon'un cümlelerine ise şu şekilde yansımıştır:

(...) Sinope, hem doğa hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde süslenmiş ve bir yarımadaının boynu üzerinde kurulmuştur ve berzahın her iki tarafında da iç ve dış limanları ve olağanüstü iyi palamut dalyanları bulunur. Ben bunlardan daha evvelce de söz etmiş ve Sinope'lilerin balıkçılıkta ikinci, Byzantion'luların da üçüncü olduklarını söylemişim. Ayrıca yarımada çepeçevre dik kıyılarla çevrilidir ve bunlar arasında halkın "Khoinkidos" dediği kaya kovukları vardır; su yükselince bunlar suyla dolar ve hem bu nedenle hem de bütün kayanın yüzeyinin diken gibi oluşundan ve çıplak ayakla geçmeye imkân olmadığından buraya erişmek güçtür. Daha yukarıda, kentte toprak verimlidir ve özellikle kentin dolayları çeşitli bostanlarla bezenmiştir (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 11).

Strabon, Sinope kentinin verimliliğini coğrafi özelliklerine bağlamakta ve özellikle kentin bir yarımada üzerinde kurulduğunu belirtmektedir. Ayrıca Strabon, kentin doğal limanlara sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Karadeniz Bölgesi'nin en önemli liman kenti olarak bilinen bölgede, doğu ve batı olmak üzere iki liman bulunmaktadır. Kentin güneydoğu limanı ticaret gemilerinin zorlu hava şartlarında da geçişine olanak tanımıştır (Res. 1). Bu durum kentin ticaret ve özellikle balıkçılık faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Bu balıklar salamura edilerek/tuzlanarak Sinope üzerinden diğer Hellen kentlerine dağıtılmıştır (Robinson, 2009: 140). Kentin güneydoğu limanı sayesinde ekonomik faaliyetlerin sürekliliği sağlanabilmiş, bu durum

⁶ Kentin en uç noktası İnceburun'dur (Doonan, 2004: 6).

⁷ Bölge doğu kıyısında Halys Irmağı, güney kesiminde Galatia ve Phrygia, batısında Bithynia ve kuzeyinde ise Eukseinos'la çevrelenmiştir (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 9).

⁸ Bölgede Asur egemenliğine dair görüşler hakkında ayrıca bkz. (Robinson, 2009: 145-146).

Miletoslu kolonistlerin ticaret hacminin büyümesine de imkân tanımıştır (Koçak, 2003: 702-703; Robinson, 2009: 126). Sinope'nin yaklaşık 10 km. batı kıyısında bulunan Harmene/Armene ise (günümüzdeki Akliman) küçük bir liman olarak faaliyet göstermiştir (Arrianus, *Periplus*, XIII, s. 112; Doonan, 2004: 81-82). Kentin İç Anadolu topraklarının yanı sıra Kırım Yarımadası ile olan bağlantısı da ticari faaliyetlerin kolaylıkla sürdürülmesini sağlayan etkenlerden biri olmuştur (Erzen, 1956: 69)⁹. Sinope'nin bir diğer fiziki özelliği ise Boztepe Yarımadası'nın üzerine kurulması ve bu yarımadaı dik kıyılarla çevrelemiş olmasıdır (Res. 2). Bu yönüyle bakıldığında kentin dış tehditlere karşı doğal bir güvenlik çemberine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu etmenler kentin korunaklı bir yapıya sahip olduğunu göstermiş ve kuruluş gerekçeleri olarak görülmüştür. Ancak Strabon'un aşağıdaki cümlelerinden de anlaşılacağı üzere kentin korunaklı coğrafyası onu her zaman dış tehditlere karşı koruyamamıştır. İlgili satırlar şu şekildedir:

*(...) Burası Armene'den elli stadion uzaklıktadır; dünyanın o kısmındaki kentlerin en önemlisidir. Bu kent Miletoslular tarafından kurulmuştur; burada bir deniz üssü kurmak suretiyle kent, Kyaneai berisindeki denizlere egemen oldu ve hatta Kyaneai'nin ötesinde bile Hellenlerle beraber birçok mücadelelere katıldı; uzun süre bağımsız kaldığı halde sonunda bağımsızlığını koruyamadı ve kuşatılarak zapt edildi ve ilk önce Pharnakes (MÖ 183) ondan sonra Eupator'a kadar (VI. Mithridates) onun selefleri ve en son olarak da Eupator'u yenen Romalılar tarafından ele geçirildi (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 11).*

Sinope'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki en verimli topraklara ve elverişli limanlara sahip olduğu bilgisi Arrianus'un anlatılarında da geçmektedir (Arrianus, *Periplus*, XIII, 113; Robinson, 2009: 148). Strabon'a göre ise bölgenin elverişli yapısı dönemin etkin ve güçlü devletlerinin dikkatini çekmiş ve burada her daim bir hâkimiyet kurulmak istenmesine neden olmuştur. Anlaşılan Sinope'nin bu avantajlı konumu Miletosluların da dikkatini çekmiştir. Bu bakımdan Antik Dönem yazarlarından Ksenophon'un naklettikleri MÖ 4. yüzyılın başlarında bile bunun etkisinin sürdüğünü göstermektedir:

*(...) Hellenler yeterli sayıda gemileri olduğundan denize açıldılar ve Paphlagonia'yı sol taraflarına alarak elverişli rüzgarın da yardımıyla bir gün bir gece yol aldılar. Bir sonraki gün Sinope'ye ulaştılar ve Harmene'de (Akliman) demirlediler. Sinopeliler Paphlagonların ülkesinde yaşamakla birlikte aslında Miletos göçmenidirler (Ksen. *Anab.* 6.1.15).*

Ksenophon, Sinope'de yaşayan halkın Miletos kökenli olduğunu ve Sinope'nin kolonizasyon sürecindeki kuruluşunda Miletosluların rol oynadığını belirtse de¹⁰ kentin kuruluş tarihi tartışmalara açıktır (Doonan, 2004: 71). Antik Dönem yazarlarından Eusebios kentin kuruluş tarihini MÖ 631/630 olarak vermektedir.¹¹ Karadeniz ve çevresinde gerçekleştirilen kolonizasyonun da bu yıllara denk gelişi Eusebios'un dikkat çektiği MÖ 631/630 yılını desteklemektedir. Ayrıca kentte gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar da¹² Sinope kentinin MÖ 631/630 yılında kurulduğunu göstermiştir¹³ (Akurgal, 1956: 49).

⁹ Sinope'nin Kuzey Batı Anadolu ve Karadeniz arasındaki ticari ilişkilerde ana merkezlerden biri olduğu, MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Miletos'un Karadeniz'deki önemli kolonilerinden olan Histria ve Olbia ile olan ilişkilerinden de anlaşılabilir. Zira Sinope, Aiginalı tüccarlar tarafından Histria ve Olbia'dan alınıp Hellen kentlerine taşınan tahıl ile köle ticaretinde Abydos'la birlikte ana güzergâhlardan biri olarak kabul edilmektedir. Aigina ağırlık sisteminde sikke darp etmesi, onun bu ticari alanın içinde yer aldığı konusunda değerlendirmelere sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öncü, 2023: 312-313.

¹⁰ Kentte Frig keramiğine rastlanması, Hellenlerin yanı sıra Friglerin de bölgede faaliyet gösterdiklerine dair söylemleri beraberinde getirmiştir. Detaylar için bkz. (Erzen, 1956: 71).

¹¹ Sinope kentinin yanı sıra koloni kenti olan Trapezous'un da (Trabzon) kuruluş tarihi Eusebios tarafından MÖ 757/756 yılı olarak verilmektedir. Ancak Trapezous'un Sinope kentinin koloni kenti olması nedeniyle Sinope'nin Trapezous'tan daha önce kurulduğuna dair görüşler mevcuttur. Ayrıca Sinope kentinin Kimmer saldırıları baz alınarak iki kez kurulmuş olabileceği de düşünülmektedir. Sinope ve Trapezous kentlerinin kuruluş tarihi hakkında tartışmalar ve detaylar için bkz. (Eusebios, *Chronicorum*, II. 80; Arrianus, *Periplus*, I, s. 51; Johnston, 1913: 248-249; Cook, 1946: 72; Burn, 1949: 70; Graham, 1958: 25-26; Drews, 1976: 22; Mosshammer, 1979: 201; Atasoy, 1994: 40; Gorman, 2001: 64;248; Doonan, 2004: 71; Arslan, 2008: 710; Robinson, 2009: 148-149).

¹² Sinop kentindeki arkeolojik çalışmalar 1950 yılında Kastamonu Müzesi Müdürü Ahmet Gökoğlu tarafından başlatılmıştır. 1951-1952 yıllarında ise kentte Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında arkeolojik çalışmalar yürütülmüş ardından 1953 yılında Doç Dr. Afif Erzen, Dr. Ludwig Budde, Baki Ögün ve Hikmet Gürçay tarafından bu çalışmalar devam ettirilmiştir (Erzen, 1956: 69; Dönmez, 2004: 1). Sinop kentinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ve buluntular hakkındaki detaylar için bkz. (Boysal, 1958: 23-29; Dönmez, 2004: 1-27).

¹³ Sinope kentinin kuruluşuyla ilgili mitolojik söylemler de mevcuttur. Konu ile ilgili detaylar için bkz. (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 11; Yıldırım, 2020: 391-405).

Sinope'nin ekonomik faaliyetlere elverişli doğal limanlarının yanı sıra balıkçılık, tarıma uygun toprakları ve amphora üretimi de ticaret için önemli bir zemin sağlamıştır (Koçak, 1994: 257-258; Doonan, 2004: 80; Burstein, 2006: 140; Doğanç, 2018: 684; Gates, 2021: 403). Kentteki amphora üretiminin fazlalığı, Ksenophon'un MÖ 4. yüzyılın başlarında Sinope'deki gözlemlerinden yola çıkarak aktarmış olduğu şu bilgilerden anlaşılmaktadır:

(...) *Bunlar Hellenlere dostluk armağanı olarak üç bin medimnos arpa unu ve bin beş yüz amphora sarap yolladılar* (Ksen. *Anab.* 6.1.15).

Sinope'de ticareti yapılan diğer ürünler arasında kereste, zeytinyağı, miltoş, sinoper, sinopeli ya da sinopis olarak bilinen boyalar¹⁴ ve gemi yapımında kullanılan kırmızı mermer yer almıştır (Johnston, 1913: 261; Gates, 2021: 402-403). Kolonizasyon sürecinde Karadeniz ve çevresinde özellikle gemi yapımı için kullanılan kereste önemli bir ticari ürün haline gelmiştir. Bölgede yetiştirilen zeytin ve bundan elde edilen zeytinyağının ihracatı da yine kentin diğer bölgelerle rekabet etmesini sağlamıştır (Robinson, 2009: 140-141). Kırmızı aşı boyasını ya da bu boyadan elde edilen kırmızı rengi tanımlayan Miltoş, Sinoper, Sinopeli, Sinopis gibi boyalar da Sinope kentinin ticaret hacminin genişlemesinde büyük oranda etkili olmuştur (Tezgör, 2022: 46-47). Bahsi geçen etmenlerden de anlaşılacağı üzere kentin sunduğu olanaklar Miletosluların dikkatini çekmiş ve Miletoslular Karadeniz Bölgesi'ndeki en önemli yerleşimlerden biri olan Sinope'yi kolonileştirmiştir. Bu durumu Strabon şu şekilde ifade etmektedir:

(...) *Böylece sonradan bu yerin doğal üstünlüklerini ve oturanların zaafa düştüklerini gören Miletoslular burayı kendilerine mal ettiler ve buraya kolonistler yolladılar* (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 11).

Bütün bu faktörler göz önüne alındığında Miletosluların bölgedeki doğal zenginliklere ulaşımının koloni/kent kurmakla mümkün olabileceği düşünülebilir. Sinope kenti üzerinden genişleyen ticaret sayesinde Miletoslular da Karadeniz Bölgesi'nde güç elde etmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan yerleşimlerin ekonomik olarak kazanımları birbirleri arasındaki iletişim ve bu iletişime dayalı oluşan ticari ilişkilere bağlı gözükmiştir. Bölgenin doğu ve batı kıyıları arasındaki iletişim, üretimin yaygınlaşmasını sağlamış ve Sinope hinterlandı bölgeler arasındaki etkileşimin hız kazanmasına zemin hazırlamıştır. Kent, bu iletişim ve etkileşimin kontrol noktasını oluşturmuştur. Karadeniz bölgesindeki kentler arasındaki etkileşimin yanı sıra Sinope kenti üzerinden gerçekleştirilen deniz ticareti sayesinde Kırım Yarımadası'na da ulaşım kolaylaşmıştır. Bu durum kentteki güneydoğu limanının hem elverişliliğinden hem de ticaret trafiğini kontrol etme potansiyelinden kaynaklanmıştır (Doonan, 2004: 6). Kentin jeostratejik ve ekonomik bakımdan sahip olduğu iç ve dış avantajlar aynı zamanda kendi kolonilerini kurmasını da sağlamıştır. Bu kentler, Doğu Karadeniz kıyı şeridinde yer alan Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun) ve Trapezous (Trabzon) olarak bilinmektedir (Diodorus, *Bibliothēke Historike*, XIV. 30. 3; 5; 31. 1; Arrianus, *Periplus*, XIII, s. 113; Grote, 1882: 555; Leaf, 1916: 9; Bonner, 1925: 360; Doonan, 2004: 72; Burstein, 2006: 140; Arslan, 2007: 53; Tekin, 2007: 39; Gates, 2021: 403). Doğu Karadeniz'in yüksek sıradağlarının eteğinde dar bir alan üzerine konumlanan (Grote, 1882: 555-556) bu kentlerin yanı sıra Batı Karadeniz kıyı şeridinde yer alan Abonouteikhos da (İnebolu/Kastamonu) Sinope'nin koloni kentlerinden biridir¹⁵ (Arrianus, *Periplus*, XIII, s. 112).

Batı Karadeniz Bölgesi'nde Sinope'nin kolonileri olarak kabul edilen diğer kentler arasında Kromna (Kurucaşile/Bartın), Tieum/Tieion (Çaycuma/Zonguldak), Kytoron (Gideros Koyu/Cide/Kastamonu) ve Ptereum sayılabilir (Koçak, 1993: 52). Ancak Tieum'un (Çaycuma/Zonguldak) Miletos tarafından kurulduğu ve Herakleia Pontike'nin egemenlik sahası içerisinde yer aldığı düşünülmektedir (Doğanç, 2018: 681). Strabon'a göre ise daha sonra bu birlikten (κοινωνία /koinōnia) ayrılacak olan Tieum/Tieion; Sesamos, Kytoron ve Kromna'yla birlikte Amastris (Amasra/Bartın) kentini oluşturan dört yerleşim biriminden biriydi. Yazar, aynı zamanda Kytoron'u da

¹⁴ Bu boyalar Kappadokia'da üretilmiş ancak Sinope limanlarından ticareti sağlanmıştır. Bu nedenle Sinopeli ya da Sinoper olarak da adlandırılmıştır (Kınacı ve Boyana, 2019: 104).

¹⁵ Sinope kentinin ticaret merkezlerinden (*emporion*) biri olarak bilinen ve Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Abonouteikhos/Inopolis, günümüz İnebolu/Kastamonu'ya lokalize edilmektedir. Kent hakkında arkeolojik veriler az olsa da, kentin Amastris (Amasra/Bartın) ile Sinope arasında yer aldığı belirtilmiştir (Reinach, 1905: 113). Strabon kentin küçük bir kasaba görünümünde olduğunu söylemektedir (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 10). Kentin dar bir limanı olduğu ve bu limanın balıkçılık faaliyetlerinde etkin olduğu anlaşılmıştır. Ancak kent, küçük ticaret gemilerinin geçişine olanak tanımış ve coğrafi zorluklardan kaynaklanan ulaşım problemi nedeniyle fazla gelişmemiştir (Arrianus, *Periplus*, XIV, s. 112; Doğanç, 2018: 684).

bir zamanlar Sinope'nin ticaret merkezlerinden (ἐμπόριον/ Emporion) biri olduğunu ifade etmektedir (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 10).

Sinope kentinin ticaret ağının genişlemesinde rol oynayan koloni kentler, ticaret ürünlerinin toplandığı ve Ege ile Akdeniz bölgelerine dağıtıldığı alanı oluşturmuşlardır. Ayrıca bu kentlerin güvenliği Sinope tarafından sağlanmış ve bunlar vergiye tâbi tutulmuşlardır (Grote, 1882: 555; Bonner, 1925: 361). Koloni kentler, ana kent olan Sinope'ye bağlılık içerisinde bir tutum sergilemiştir (Johnston, 1913: 248-250). Koloni kent olarak kurulan kentler üzerinden Karadeniz'deki ticaretin kontrolü Sinope tarafından sağlanmış, böylelikle Sinope kenti Karadeniz'in kıyı bölgelerindeki varlığını güçlendirmiştir (Doonan, 2004: 72). Ancak Karadeniz Bölgesi'nde ticari kontrol merkezi konumuna yükselen Sinope, zamanla yerini bölgedeki bir diğer koloni kent olan Amisos'a (günümüzdeki Samsun) bırakmıştır. Buna rağmen kent bir ticaret merkezi olarak, Roma dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Romalı komutan ve devlet adamı Iulius Ceasar (MÖ 108-44) döneminde "*Colonia Iulia Felix Sinope*" adıyla Roma'nın koloni kenti olarak ticari faaliyetlerini sürdürmüştür (Tekin, 2007: 39; Tekin, 2019: 217).

SİNOPE KOLONİLERİ

Kotyora (Ordu)

Miletosluların kolonisi olarak kurulan Sinope kentinin gelişerek güçlenmesi, kendi kolonilerini kurmasını sağlamıştır. Bu kolonilerden biri Kotyora olarak bilinmektedir (Ksen. *Anab.* 5. 5. 3; 10; Diodorus, *Bibliothèque Historique*, XIV. 31. 1; Arrianus, *Periplus*, XVI: 125-126; Cox, 1876: 513; Leaf, 1916: 9). Strabon, Kotyora kentinin sınırları ve coğrafyasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

(...) Amisos'tan kalkıp, denizden kıyı boyu gidilirse ilk önce Herakleia Burnu'na, ondan sonra Iasonion (Yasun) denen başka bir burna ve Genetes'e ve sakinleri Pharnakia'yı iskân etmiş olan Kytoros'a gelinir (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 17).

Strabon tarafından Kytoros olarak adlandırılan bölge Kotyora kenti olup, kentin Karadeniz sahil kıyısında yer alan önemli bir yerleşim olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Strabon kentin Yasun Burnu (Çaytepe Köyü/Perşembe/Ordu) yakınlarında olduğunu belirtmektedir. Kotyora bölgesinde yaşayan halkın ise Tibaranoi/Tibarenoi olarak isimlendirildiği Ksenophon tarafından belirtilmektedir. Ksenophon Kotyora kentini "*Tibarenosların topraklarında kurulmuş bir Sinope kolonisi olan Hellen şehri*" olarak tanımlamaktadır (Ksen. *Anab.* 5. 5. 3).

Kotyora günümüzdeki Bozukkale/Ordu'ya lokalize edilmektedir. Kotyora kentinin Sinope kolonisi olarak faaliyet göstermesindeki en önemli etken, bir liman kenti oluşudur. Böylelikle Sinopeliler tarafından deniz ticaretinin daha rahat yapılması amaçlanmış ve bu nedenle Kotyora, kolonizasyon döneminde önemli bir rol üstlenmiştir (Diodorus, *Bibliothèque Historique*, XIV. 31. 1; Arslan, 2007: 41; Oy, 2021: 12). Bu rol balıkçılık faaliyetlerinin ve ticaretinin gerçekleştirilmesiyle perçinlenmiştir (Johnston, 1913: 250). Balıkçılığın yanı sıra tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü kentte, bu faaliyetlerden en önemlisini darı/mısır oluşturmuştur (Arslan, 2007: 41-42). Aynı zamanda Kotyora kentinde çelik üretimi gerçekleştirilmiş ve bu çelik Sinope limanından diğer bölgelere dağıtılmıştır (Robinson, 2009: 143). Gerçekleştirilen bu ticari faaliyetlerin güvenliği Sinope tarafından sağlanmış ve Ksenophon, Kotyora kentine karşı yapılacak herhangi bir saldırının da Sinope tarafından engelleneceğinden bahsetmiştir. Yazar bu durumu şu satırlarla ifade etmektedir:

(...) Kotyora kolonimizdir. Bu ülkeyi barbarların elinden alarak şimdiki sakinlerine biz verdik. O yüzden bize tıpkı Kerasoslular ve Trapezoslular gibi belirli bir vergi ödüyorlar. Dolayısıyla bu insanlara kötülük yaptığımız zaman Sinope şehri bunu kendine yapılmış sayar (Ksen. *Anab.* 5.5.10).

Ksenophon'un aktarımından Sinope'nin en önemli liman kentlerinden biri olan Kotyora'nın Sinope tarafından kolonileştirildiği ve bu kentin dış tehditlere karşı güvenliğinin de Sinope tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır. Ancak MÖ 183 yılında Kotyora halkı dönemin etkin gücü Pontos Kralı I. Pharnakes (MÖ 197-160/159) tarafından Pharnakeia'ya (Kerasos/Giresun) göç ettirilmiş ve kent zamanla önemini yitirerek küçük bir köy görünümüne bürünmüştür (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 17; Arrianus, *Periplus*, XVI: 33; 125-126; Johnston, 1913: 250).

Kerasos (Giresun)

Sinope kentinin kolonisi olarak kurulan Kerasos, günümüzdeki Giresun iline lokalize edilmektedir. Kerasos, Karadeniz sahil şeridinin önemli liman kentlerinden biri olmuştur (Ksen. *Anab.* 5. 3. 2). Kent limanının Sidene ile Trapezous (Trabzon) arasında olduğu iddia edilmektedir. Kentte tarımsal faaliyetler gerçekleştirilmiş ve bu tarım ürünlerinden en önemlisini darı/mısır oluşturmuştur. Bunun yanı sıra kent limanı üzerinden ticareti yapılan ürünler arasında bakır, gümüş, Khalybes demiri ve tahıl ürünleri yer almıştır. Ancak gerçekleştirilen balıkçılık faaliyetleri kentin ekonomik olarak gelişmesinde etkili olmuştur. Böylelikle kent limanı Karadeniz Bölgesi'ndeki önemli geçiş güzergâhlarından birini oluşturmuş ve bu liman üzerinden Ege ile Akdeniz'e ulaşım sağlanmıştır (Doğancı, 2018: 687).

Karadeniz Bölgesi'ndeki önemli ticaret merkezlerinden (*emporion*) birini oluşturan Kerasos, Pontos Kralı I. Pharnakes (MÖ 197-160/159) döneminde Pharnakeia adını almış ve yukarıda da ifade edildiği üzere, halkı da Kotyora (Ordu) kentinden getirilmiştir (Kınacı ve Boyana, 2019: 101). Böylelikle kentte yeni bir idari yapılanma oluşmuştur. MS 64 yılından sonra ise kent tekrar Kerasos adıyla anılmaya başlamış ve Karadeniz sahil şeridinde yer alarak dar bir alanı kapsamıştır. Buna rağmen kentte tarım faaliyetlerine devam edilmiştir. Dahası Roma generali L. Licinius Lucullus, (MÖ 118-MÖ 57/56) kent üzerinden İtalya'ya kiraz/vişne ağacı göndermiştir (Arrianus, *Periplus*, XVI, s. 127-128; Plinius, *Naturalis Historia*, XV. 30. 102; Robinson, 2009: 128; Kınacı ve Boyana, 2019: 102). Böylelikle kentin Roma döneminde de önemli ticaret merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Trapezous (Trabzon)

Sinope kentinin Doğu Karadeniz bölgesindeki önemli kolonilerinden biri olan Trapezous, günümüzdeki Trabzon'a lokalize edilmektedir (Ksen. *Anab.* 4. 8. 22; Arrianus, *Periplus*, I: 51; Grote, 1882: 555; Dona, 2004: 71; Tekin, 2007: 39). Ksenophon'un kent hakkındaki aktarımı şu şekildedir:

(...) Bir Hellen şehri olan Eukseinos Pontos kıyısındaki Trapezous'a ulaştılar. Sinope kolonisi olan bu şehir Kolkhis ülkesinde bulunuyordu (Ksen. *Anab.* 4. 8. 22).

Doğu Karadeniz sahil şeridinde yer alan kent, coğrafi olarak stratejik bir noktada yer almış ve limanı sayesinde tıpkı diğer koloni kentler gibi ticari geçiş noktalarından birini oluşturmuştur (Grote, 1882: 555; Çiğdem, 2010: 133). Strabon "*Sidene'den sonra, tahkim edilmiş bir kent olan Pharnakia'ya, ondan sonra Hellen kenti olan Trapezousia'ya gelinir.*" demektedir (Strabon, *Geographika*, XII. 3. 17). Trapezous kentinin sınırları güneydoğuda Susurmena (Sürmene), doğuda Rhizaion'a (Rize) değin yayılmıştır (Arslan, 2007: 44-45; Arslan, 2008: 707). Antik Dönem yazarlarından Plinius, Trapezous'un geniş bir dağ kütlesi tarafından çevrelendiğini aktarmıştır (Plinius, *Naturalis Historia*, VI. 4. 11; Arrianus, *Periplus*, I: 51). Kent dağlık ve dar bir alana konumlandırılmış ancak stratejik bağlamda önemli rol oynayan ticari bir yol ağını içerisinde barındırmıştır (Kınacı ve Boyana, 2019: 101).

Trapezous kentindeki en önemli ticari faaliyetlerden biri tıpkı diğer koloni kentlerinde olduğu gibi balıkçılık olmuştur. Bunun yanı sıra hayvancılık faaliyetlerinden bir diğerini arıcılık oluşturmuştur. Aynı zamanda tarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kentte darı/mısır, buğday, arpa ve üzüm yetiştirilmiştir. Kentte gemi yapımı için kereste üretimi gerçekleştirilmiştir. Bakır madeni açısından da zengin bir sahaya sahip olan kent, limanı sayesinde hem elde etmiş olduğu hem de iç bölgelerden getirilen ticari ürünleri kolaylıkla diğer bölgelere dağıtabilmiştir (Arslan, 2007: 44-45; Doğancı, 2018: 689-690). Dolayısıyla Ksenophon'un da belirttiği gibi bu zenginliğin bir bölümünü vergi olarak ana kent olan Sinope ile paylaşmak zorundaydı (Ksen. *Anab.* 5.5.7-10).

SONUÇ

Coğrafi konumun, koloni faaliyetlerinin amacına ulaşmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri olduğu bilinmektedir. Ticaret faaliyetleri etkinleştirme çabası koloni sürecinin en önemli adımı olarak değerlendirilmiştir. Karadeniz'in güney kıyısından gerçekleştirilen ticari faaliyetler sayesinde Ege ve Akdeniz bölgelerine ulaşım etkinleşmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde Miletoslular tarafından bu faaliyetlerin daha rahat yürütülebilmesi, Sinope kentinin kurulmasıyla önemli bir aşama kat etmiştir. Sinope kentinin kolonileştirme sürecinin ardından büyüyen ticaret hacmi, kentin kendi kolonilerini kurmasına zemin hazırlamıştır. Karadeniz'in güney kıyısında bulunan Sinope kentinin doğuya doğru

genişleyerek tespit edilen üç koloni ve kentin batısında belirlenen bir koloni kent kurmasıyla şekillenen süreç, bölgenin ekonomik olarak gelişimini perçinlemiştir. Aynı zamanda Batı Karadeniz Bölgesi'nde küçük birer kasaba görünümündeki ticaret merkezleri de koloni sürecinde faaliyet gösteren önemli yerleşimler olarak görülmüştür. Ancak Sinope kentinin egemenlik sahasının ve kontrol merkezinin Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan önemli sahil ve ticaret noktaları olduğu sonucuna varılmıştır. Sinope kentinin kolonileri Karadeniz bölgesinde yer alan çevre kentlerinden oluşmuş ve bu kentler birbirleriyle de iletişim hâlinde olmuşlardır. Bu kentler de tıpkı Sinope kenti gibi Karadeniz'de gerçekleştirilen ticaretin genişlemesinde öncü olmuş, böylelikle Ege, Akdeniz ve Kırım bölgeleriyle etkileşim gerçekleşmiştir. Ticaretin genişlemesinde rol oynayan ekonomik faaliyetlerin en önemlilerinden birisini balıkçılık oluşturmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Sinope kentinde üretilen amphora ve miltos, sinoper, sinopeli ya da sinopis olarak bilinen boyalar bölgedeki ekonominin güçlenmesinde önemli derecede rol oynamışlardır. Kentlerdeki limanların elverişliliği ise bu ekonominin genişlemesini sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak görülmüştür. Ancak ekonomik faaliyetlerin işleyişinde özellikle Sinope kentinin güneydoğu limanının etkin bir rol üstlenmiş olduğu görülmektedir. Bu liman sayesinde Sinope kenti yüzyıllar boyunca önemini korumuş olup, günümüzde de bu önemini devam ettirmektedir.

Resim 1. *Doğu limanı (Foto by Meltem Temizkan)*

Resim 2. Sinope Kent Görünümü (Foto by Meltem Temizkan)

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Arrianus *Periplus*

(Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*, Arslan, M. (2005). *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Odin Yayıncılık, İstanbul.

Diodorus Siculus

(Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike*)

Bibliotheca Historike Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer, London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).

Eusebios, *Chronicorum*

(Eusebios, *Chronicorum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebi, *Chronicorum* (Liber Prior), (Ed. A. Schoene), Berlin 1875.

Ksen. *Anab.*

(Ksenophon, *Anabasis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, Çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, V. Basım, İstanbul 2020.

Strabon *Geographika*

(Strabon, *Geographika*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII - XIV)*, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

Pliny *Natural History*,

(Pliny, *Natural History*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny, *Natural History*. With an English Translation in Ten Volumes, Volume II-Libri III-VII, by H. Rackham, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, London.

Texier C. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, I. Cilt, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.

Modern Kaynaklar

- Akurgal, E. (1956). Sinop kazıları, *Türk Arkeoloji Dergisi* VI, 48-62.
- Arslan, M. (2006). Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar, Gerçekler, *OLBA* XIV, 71-87.
- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator-Roma'nın büyük düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul.
- Arslan, M. (2008). Trapezus sikke darpları, *Belleten*, 72(265), 707-746.
- Atasoy, S. (1994). *Antik Çağ'da Amisos*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boardman, J. (1962/1963). Greek archaeology on the shores of the Black Sea, *The Society for the Promotion of Hellenic Studies*, No. 9, 34-51.
- Bonner, R. J. (1925). Greek colonies and the Hinterland, *The Classical Journal*, 20(6), 359-362.
- Burstein, S. M. (2006). The Greek cities of the Black Sea, *A Companion To The Classical Greek World*, (Ed. Konrad H. Kinzl), Blackwell Publishing, Oxford, 137-152.
- Burn, A. R. (1949). Early Greek chronology, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 69, 70-73.
- Boysal, Y. (1958). Sinop'un en eski buluntuları ve kolonizasyonu hakkında, *Türk Arkeoloji Dergisi*, VIII-2, 23-29.
- Cook, J. M. (1959-1960). Greek archaeology in Western Asia minor, *The Society for the Promotion of Hellenic Studies*, No. 6, 27-57.
- Cook, R. M. (1946). Ionia and Greece in the Eighth and seventh centuries B. C., *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 66, 67-98.
- Cox, W. G. (1876). *General history of Greece from the earliest period to the death of alexander the great, with a sketch of the subsequent history to the present time*, Harper & Bros, New York.
- Çiğdem, S. (2010). Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri ve ekonomik yönden gelişimi ve doğu-batı ilişkilerindeki rolü, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 133-155.
- Drews, R. (1976). The earliest Greek settlements on the Black Sea, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 96, 18-31.
- Doğancı, K. (2018). Antikçağ'da Karadeniz Bölgesi'ndeki limanların bölgenin ticari ve ekonomik hayatına katkıları, *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, (Ed. L. Gürkan Gökçek, vd.), İstanbul, 673-705.
- Doonan, O. P. (2004). *Sinop landscapes exploring connection in a Black Sea Hinterlands*, University of Pennsylvania Museum, Philadelphia.
- Dönmez, Ş. (2004). Yeni arkeolojik bulgular ışığında MÖ 2. binyılda Sinop, *Belleten*, 68/251, 1-28.
- Erzen, A. (1956). Sinop kazısı 1953 yılı çalışmaları, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 6, 70-110.
- Gates, C. (2021). *Antik kentler*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Graham, A. J. (1958). The date of the Greek penetration of the Black Sea, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, No. 5, 25-42.
- Graham, A. J. (1964). *Colony and mother city in ancient Greece*, Manchester University Press, Manchester.

- Greaves, M. A. (2002). *Miletos a history*, by Routledge, London-New York.
- Grote, G. (1882). *A history of Greece from the earliest period to the close of the generation contemporary with alexander the great*, Vol. III, WM. L. Allison & Son, Tribune Building, New York.
- Gorman, B. V. (2001). *Miletos, the ornament of Ionia a history of the city to 400 B. C. E.*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Ferro, M. (1997). *Colonization: A global history*, by Routledge, London-New York.
- Hind, J. G. F. (1983-1984). Greek and Barbarian peoples on the shores of the Black Sea, *The Society for the Promotion of Hellenic Studies*, No. 30, 71-97.
- Johnston, A. H. (1913). The Earliest Colonisers of the Euxine Sea.: II. The Hellenisation of the euxine, *Studies: An Irish Quarterly Review*, Vol. 2, No. 7, 247-282.
- İplikçioğlu, B. (2015). *Hellen ve Roma tarihinin anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Ö. (1994). Sinope'nin Karadeniz ticaretindeki yeri ve ticaret ürünleri, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9-10, 247-264.
- Koçak, Ö. (2003). Erken Sinop yerleşmeleri, *Bellekten*, LXVII, 250, 697-718.
- Kınacı, M. & Boyana, H. (2019). Klasik ve Hellenistik dönemde Pontos Bölgesi'nde üretim ve ticaret, *TAD*, 38 (66), 97-115.
- Leaf, W. (1916). The commerce of Sinope, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 36, 1-15.
- Mansel, A. M. (1971). *Ege ve Yunan tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Memiş, E. (2019). *Eskiçağ medeniyetleri tarihi*, Ekin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Bursa.
- Memiş, E.-Bülbül. C. (2019). *Eskiçağda göçler*, Ekin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Bursa.
- Mosshammer, A. A. (1979). *The Chronicle of Eusebius and Greek Chronographic Tradition*, Bucknell University Press, London.
- Oy, H. (2021). Eskiçağ'da Ordu ve yöresi, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I*, (Ed. Sadullah Gülten, vd.), Fenomen Yayınları, Erzurum, 1-28.
- Öncü, F. (2023). *Persler Dönemi'nde Anadolu'da ekonomi: MÖ 6. ve 5. Yüzyıllar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Petropoulos, K. E. (2019). Colonial Landscapes and Colonial Interactions in Skythia and the Euxeinus Pontos, *Greek Colonization in Local Contexts Case Studies in Colonial Interactions*, (Ed. Jason Lucas, vd.), University of Cambridge Museum of Classical Archaeology Monograph 4, Oxbow Books, Oxford & Philadelphia, 193-213.
- Reinach, T. (1905). A stele from Abonuteichos, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, Vol. 5, 113-119.
- Robinson, D. (2009). *Ancient Sinope*, Gorgias Press.
- Tekin, O. (2007). *Eski anadolu ve Trakya-Ege göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasına kadar (MÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O. (2019). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.
- Tezgör, K. D. (2022). From the Miltos / Sinopis of ancient Sinope to the Yoşa of modern Cappadocia, *Adalya*, 22, 45-69.
- Tsetschladze, R. G. (2002). Ionians Abroad, *Greek Settlements in the Eastern Mediterranean and the Black Sea*, (Ed. G. R. Tsetschladze, vd.), BAR International Series 1062, Oxford, 81-96.

Tsetskhladze, R. G. (2006). Revisiting ancient Greek Colonisation, *Greek Colonisation An Account Of Greek Colonies And Other Settlements Overseas*, Vol. 1, Leiden Boston.

Sevin, V. (2019). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.

Yıldırım, N. (2020). Mitolojik kadın Ktisteslere bir örnek olarak Sinope, *Journal of Universal History Studies*, 3 (2), 391-405.

White, E. M. (1961). Greek colonization, *The Journal of Economic History*, Vol. 21, No. 4, 443-454.